

МИРОСЛАВ М. ПОПОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ

ОСНОВНЕ НОРМЕ ГРАЂАНСКОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ 1838–1846. ГОДИНЕ²

АПСТРАКТ. Рад представља покушај да се у кратким цртама представе норме грађанског судског поступка у периоду 1838–1846. године, од доношења Устава из 1838. до оснивања Врховног суда, уз осврт на грађанскоправне одредбе, праксу и организацију судства у Србији у претходном периоду.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: грађански судски поступак, судови, Први српски устанак, кнез Милош, Кнежевина Србија.

---

¹ miroslav.popovic@f.bg.ac.rs

² Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Српска нација – интелектуални и дезинтелектуални процеси* (Ев. бр. 177014).

Рад је примљен 12. јула 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. септембра 2014.

Проблем и изазов приликом дављења процесном проблематиком прве половине XIX века представља, између осталог, правна терминологија тог периода, непотпуност и мали број прописа у време Првог српског устанка и прве владавине кнеза Милоша Обреновића (1815–1839) и њихов све већи раст и диференцирање у наредном периоду. Наиме, српски правни језик и терминологија су у првој половини XIX века били у процесу формирања и постепено дефинисани. Некада су формулације биле рогобатне, нејасне и двосмислене, што се могло видети из бројних питања и недоумица које су судови имали за више власти. У неким случајевима је тешко модерном правном терминологијом превести правни термин XIX века, јер се значење разликује, некад у нијансама, или се под једним појмом подразумевало више тога у односу на његову данашњу правну дефиницију. Једним прописом било је регулисано више ствари, па и области права, нпр. устројствима окружних судова дефинисана је организација, састав и надлежност судова, као и основне норме грађанског и кривичног судског поступка, пошто других прописа из процесног права није било. Касније се из ових, основних, развијају нови прописи и чак читава законодавна делатност кодификације. Циљ рада који је пред нама је да представи на који је начин, у општим цртама, решено нормирање грађанског судског поступка од доношења Устава из 1838. до оснивања Врховног суда 1846. године.

Потребно је осврнути се на основне законе и прописе којима је регулисан судски поступак пре Устава из 1838, често и кривични и грађански заједно. У Првом српском устанку судило се на основу два правна прописа: *Законa Пројe Мајeе* (1804) и *Карађорђевој законика* (датум доношења наука није тачно утврдила). Први је заснован на средњовековном праву – *Крмчији*, а други је производ револуционарног стања у земљи. *Карађорђев законик* садржи одредбе о делима против државе и њеног поретка, дисциплинске мере против војних прекршилаца, као и један низ кривичних и грађанскоправних одредаба³ (Љушић, 2001, стр. 66). Састојао се од 41 члана, од којих су првих осам, као и чланови 11, 12 и 13 изгудљени. Доступна грађа из Првог устанка, *Карађорђев Деловодни йројокол* (Стојановић, 1848), *Пројокол Шадачкој мајсйрайа* (Поповић, 2010), аустријски конфиденцтски извештаји и

³ Погледати Мирковић, 2008.

други извори дају потврдан одговор на питање да ли је оно што је прописано у *Законику* примењивано у животу устаничке Србије, тј. да ли је оно што је прописано изражавало правна схватања оног доба (Мирковић, 2008, стр. 15–20, 196).

У *Пројоколу Шабачкој мајсџраџи* највише је било грађанских парница (седамдесетак), затим „рачунских” парница, у преко шездесет случајева. По броју се истичу и парнице око потраживања и поравнања и наследства. Забележене су судске одлуке о ортаклуку, продаји кућа и земље, продаји турских добара, јемству, плаћању кирије, извршењу магистратских пресуда за наплату, о заклетви, за облигације и разне врсте уговора, давање пасоша итд. (Стојанчевић, 2012, стр. 254–256).

Кнез Милош је 18. јуна 1825. године⁴ магистратима издао *Насџавленија*, по којима је кнез задржавао за себе право пресуђивања за важније случајеве (Живановић, 1967, стр. 61–63). Прописом је утаначена наплата судских такса, а следеће године *Насџавленије* је допуњено (Живановић, 1967, стр. 63) одредбама о затвореницима, о утврђивању и провери продајних цена животним намирницама, о мотрењу на сумњива лица. Оба ова прописа обједињена су 1828. у један *Пословник* у којем су нешто подродније описане надлежности суда. Године 1829. кнез и Суд народа српског издали су допуну и придодали му 13 чланова, те их је *Пословник* имао 40 (Живановић, 1967, стр. 67–70). Ближе је објашњен поступак при компликованим судским процесима и прецизније су одређене дужности писара суда. У придодатим члановима, регулисан је међусобни однос чланова суда и суда према парничарима и сведоцима. Године 1829. донето је *Ујџисџиво сви ма кнезовима нахијским*, које садржи кривичноправне и грађанскоправне одредбе (Живановић, 1967, стр. 71–73). По завршеном присаједињавању отргнутих предела, кнез је 23. марта и 18. јуна 1833. године издао *Дужносџи* судским установама тих крајева. Оне су сврстане у 19 тачака и представљале су избор најважнијих одредаба из дотадашњих судских прописа (Љушић, 1986, стр. 234). *Дужносџи војени команданаџа, исџравничесџава, срезки сџарешина* донете су 1836. (Живановић, 1967, стр. 106–109). Ове уредбе највише садрже упутства судовима како да се понашају према окривљеном и према парничарима, као и једни према другима. Све се односе на кривични и грађански поступак.

⁴ Сви датуми у раду су по новом календару.

Уставом из 1838. године основане су три врсте судова: у свакој општини „примирителни”, у сваком округу по један првостепени и у престоници један апелациони суд. Двадесет један члан Устава (чл. 27–48) посвећен је судству, скоро једна трећина. Разлог су велики недостатак основног закона и значај који је у Кнежевини придаван установи судства тридесетих година XIX века (Љушић, 1981, стр. 118–119). Постојала је још једна судска власт, која није била предвиђена Уставом – касациона власт, коју је мимо Устава вршио кнез⁵ (Јовановић, 1933, стр. 18). Следи опис грађанског судског поступка пред општинским и окружним судовима кроз законске норме устројстава судова и законских правила, уз примере у виду расписа, којима су се тумачиле правне норме, а некад су се и мењале. Резултат тога су судске праксе у Србији 1838–1846.

Према *Привременом усјројенију и крују дејашелносџи йримириџелни судова* од 29. јуна 1839. године, примирителни суд решавао је расправе између суседа због њива, ливада, крчевина и забрана. У случају расправа суседних села око међе, чинио је поравнања и помирења у сагласности са суседним примирителним судовима. Стране незадовољне поравнањима упућиване су окружном суду. За сукобе око нових синора⁶ парничари су упућивани среском, а преко овога окружном начелнику. Суд је решавао и расправе због неправедног присвајања или отимања туђег имања, старао се да се неправде и злоупотребе искорене. Среском начелнику слао је преступнике оптужене за паљење, убијање, хуљење на Бога и друге преступе који спадају у круг полицијске власти. Од свега што се пресудом наплаћивало, примирителни суд узимао је од гроша две паре ресума, а остатак слао Државној благајни. У случају да су се парничари у спору који вреди преко 100 гроша добровољно помирили и поравнали, поравнање се сматрало извршним. Суд није смео принудити стране да се задовоље пресудом, и морао им је указати да могу поново поднети тужбу окружном суду. О томе да ли су задовољни пресудом морали су се изјаснити за три дана. Судски поступак био је усмен, због недостатка писмених људи који би водили протокол. У примирителним судовима није било судија у техничком смислу. Судили су грађани-сељаци. Могло се догодити да у читавом суду нема ниједног писменог лица. Свештеник или писмено лице сваке не-

⁵ Касација је највиши суд који доноси коначне одлуке о пресудама првостепених и апелационих судова.

⁶ Расправе између суседних села о међама.

деље требало је да им чита њихове дужности, како би суђење било на вишем нивоу (*Зборник закона и уредба и уреддени указа издани у Књажевсџву Србском I*, 1840, стр. 236–240; Љушић, 1981, стр. 119).

Према Распису од 22. 5. 1839. године, судовима је прописано да се сви предмети, који су по реду узимани у разматрање, решавају само до подне и да њихова решења секретар одмах изложи у концепт. После подне у суду је требало да буду присутни сви чланови суда који су преподне учествовали у заседању и да не узимају нове предмете, већ је секретар подносио на разматрање члановима решења која је преподне унео у концепт. Уколико би концепти били одобрени, секретар је исте заводио у протокол, да би се оно што је решено до подне могло после подне извршити. Циљ Расписа је био да странке које су поднеле тужбу не губе време и излажу се трошковима (Петровић, 1856, стр. 292).

Члан 11 *Закона о повраћају земаља*, донетог 1839. године, с циљем да отклони последице самовоље власти у располагању земљом за време прве владавине Милоша Обреновића (1815–1839), одредио је основе када је могуће тражити понављање парнице око земље и повраћај одузетог земљишта. То су неправедна пресуда, самовласно присвајање земље и појава нових основних доказа. Понављање парнице треба посматрати као изузетак у грађанском судском поступку (Станковић, 2011, 525; Петровић, 1856, стр. 145).

Према *Уредби за интабулацију* од 26. септембра 1839, чл. 5–10 и 16, зајмодавац који је имао писмени доказ или документ који је сведочио о дуговању, могао је захтевати код надлежног суда да се дуг унесе у судску књигу или интабулира. Захтев се могао поднети писмено заједно са документом, или усмено, када га је секретар записивао у протокол, па износио у заседању. Суд је позивао дужника на заседање, показивао писмени документ о дугу и питао да ли га потврђује. Ако је дужник имао примедбе против документа, оне су се бележиле и спор се морао иследити као и друге судске парнице. Уколико је документ којим се доказивао дуг потврђен од стране неког од судова, дужник се није морао звати, већ се дуг одмах интабулирао. Таква интабулација морала се дужнику судски саопштити и могао је изнети примедбе на њу у року од 8 дана. Интабулација се читала у заседању суда, уводила у протокол заседања са назнаком да је прихваћена од суда. Из протокола заседања преписивала се у посебни интабулациони протокол. Када би дуг био исплаћен, он се исписивао. Зајмодавац је добијао сведочанство о интабулацији, а исто тако дужник, по-

сле измирења дуга, добијао је признање о испису (*Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском I*, 1840, стр. 123–125).

Према *Усџројенију судова окружни* од 6. фебруара 1840. године, у подручје парничног поступка у оквиру надлежности окружних судова припадали су сви предмети који су се односили на права појединих грађана, а проистицали из међусобних односа: брачних односа, власти родитеља, туторства, власништва над добрима, залога, застарелости, наслеђа, разних уговора, куповине и продаје, зајма, најма, ортаклука, накнаде и слично. Главна дужност суда била је да сваку тужбу, ако је у могућности, одмах и без одлагања узме у разматрање и не одлаже је, те ништа не пропусти при ислеђивању спорног предмета.

Тужилац је лично излазио пред суд и тужбу усмено подносио, а суд ју је уписивао јасно, кратко и тачно, са свим доказима. Тужбу је тужилац могао поднети и писмено, назначивши своје име и презиме и име и презиме оптуженог, место боравка и изложивши јасно шта је тражио и на чему је заснивао своје потраживање. Ако стране или предмети спора нису били у истом округу, тужилац се са тужбом упућивао на суд округа у коме се налазио оптужени или добро око кога је парница поведена.

Окружни суд био је дужан да преузме сваку тужбу, која је превазилазила надлежности примирителних судова, и парнице у којима се стране нису могле поравнати на примирителном суду. Окружни суд био је дужан да упућује странке на поравнање. Суд је одређивао рок за рочиште, који је, заједно са судским позивом, непосредно или преко примирителних судова или окружних начелника, саопштавао парничним странама. Ако оптужени не би дошао на заказано рочиште, пресуда је била у корист тужиоца, а ако се не би појавио тужилац и оптужени, захтевање тужиоца суд не би признао и тужба је одбацивана. Овакве одлуке суд је доносио само у случају да страна није могла донети доказе о оправданом разлогу непојављивања, попут болести и слично. Рок за правдање, у случају да су странке у Србији, није требало да буде дужи од 30 дана.

Суд је био дужан да парничним странама разговетно прочита тужбу. Тужилац је исказом потврђивао да је у питању његова тужба и притом јој додавао још нешто, ако је желео. Затим се саслушао отпор (одговор) оптуженог и питао тужилац да ли има шта да каже на одговор оптуженог. Оптужени се опет позивао на нови одговор, и ово се понављало све док се обе стране не би

изјасниле да више ништа немају да наведу, с тим што је оптужени увек требало да има последњу реч. Тужба и отпор оптуженог, са свим доказима, записивани су у протокол – записник. Пошто је записник прочитан странама и оне нису имале примедби на њега, потписивале су га обе стране, потписом или крстом, председник или члан суда и секретар или писар. Ако једна од страна не би могла одмах одговорити, услед непоседовања при себи потребних доказа или због какве препреке, и тражила други рок за рочиште, суд је тој молби имао да изађе у сусрет, ако је била оправдана. Суд је такође имао да уважи основани захтев стране да на рочиште донесе писмени одговор.

Ако се парнична страна позивала на друго лице, које је било дужно да страну заступа и заштити, то лице се такође позивало на суд. Суд је био дужан да се обрати Министарству правде ради превода писменог доказа који је био написан на страном језику, а суд га није разумео. Кад су позивани сведоци једне стране, супротна се увек морала питати да ли има приговора против карактера и својства сведока и има ли питања, која би се сведоцима поставила. Ако је судија позван да сведочи, то је морао учинити, али и одступити од учествовања у доношењу пресуде. Судија није могао судити у случајевима када је он био тужилац или оптужени, или кад је неко имао приговор и доказ да судија у случају одређене парнице не може бити непристрасан.

Пошто би се све околности и докази у парници испитали и објаснили странама, које више ништа нису имале да додају, испит се закључивао, спорно питање решавало у заседању и изрицала пресуда. Пресуду је секретар или писар бележио и уводио у протокол пресуда, који су све присутне судије потписивале, заједно са секретаром или писаром. Пресуда је требало да буде адекватна, јасна, разумљива и безусловна. Њу је суд морао обзнанити странама и предати им извод суђења. Постајала је правоснажна и извршна, ако ниједна страна не би исказала незадовољство у року од 8 дана и захтевала код окружног суда да се пресуда поднесе на разматрање Апелационом суду (*Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском I*, 1840, стр. 188–192).

Пошто су судови каснили са изрицањем пресуда због претераног поштовања неких формалности и онда када би се могло другачије поступити, препоручено им је 2. 5. 1843. године да у случају позивања на суд и саслушавању парничних страна за неко време поступају према својој нахођењу. Суд је требало да води

рачуна о важности предмета и интересима страна у тужби (Петровић, 1856, стр. 291).

Према Распису од 6. 10. 1843. године, парнична страна која је знала да супротна има право и да је то право основано, те поред тога без довољних разлога продужавала парницу, имала је да страни која је однела победу надокнади парничне трошкове. У случају накнаде парничних трошкова, суд је морао да размотри да ли је страна којој су се надокнађивали заиста потрошила суму коју је навела и да ли је тај трошак био оправдан (Петровић, 1856, стр. 290).

Судовима је препоручено 16. 11. 1843. да унапред сваки парнични протокол о одређеном предмету и њему приложени испит сведока прошију јемствеником, а његове крајеве потврде печатом. Кад би суд уручивао пресуду, тражио је од стране реверс о примању исте, у којем је било назначено време када је пресуда примљена. У случају да страна није била задовољна пресудом, суд је незадовољство бележио у протокол у коме је такође било назначено време изјављивања незадовољства. Овај протокол о незадовољству је придружен пресуди окружног суда приликом слања парничних аката Апелационом суду на разматрање (Петровић, 1856, стр. 288).

Распис свим окружним судовима и Суду вароши Београда од 18. 7. 1844, донекле је допунио већ наведене одредбе. Саслушавање странака у спору и уношење у записник није се морало спроводити у пуном заседању суда. Председник суда је за тај посао одређивао секретара или писара, или једног члана суда, који је за то био способан, са једним преписником. На овај начин суд је могао да истовремено ислеђује више спорова и обавља друге послове, нарочито ислеђења кривичних и пупиларних дела. Сваки саслушани спор унет у записник званичник суда је подносио суду, који је записник саслушанима читао и питао имају ли шта да додају, а затим је записник закључен са потписима испитаних страна, председника суда и деловође.

Кад је састављан записник, у њега су се уносили само подаци који су се односили на спорну ствар, а у случају да је страна износила и друге, имала се опоменути да то не чини. Ако би једна од страна нарочито захтевала да у записник уђу и подаци које она износи, иако се не односе на спорну ствар, таквом захтеву је требало изаћи у сусрет.

Окружни суд ниједан спор није могао усмено расправити, а да се подаци нису налазили у актима и записницима. Суд није смео

ниједно лице принудити да ствар писмено изнесе, ако је оно желело да то учини усмено, већ га је морао саслушати и саслушање унети у протокол. Ако се тужба, одбрана или друга ствар пред судом подносила писмено, суд је у тој форми морао прихватити (Архив Србије, Министарство правде, 1–1844).

Расписом Апелационог суда од 28. 9. 1844. године препоручено је судовима да, кад год би ислеђивали парницу о наслеђу или пупиларни предмет, поред осталих парничних околности испитају и родослов наследника и ставе га на папир у виду парничног протокола, који је слат Апелационом суду у случају жалбе (Петровић, 1856, стр. 289).

Апелациони суд је 12. 3. 1845. године прописао да окружни судови унапред обавесте Апелациони кад год би каква парница била враћена на тачније и уредније ислеђење и после тога окончана поравнањем или пресудом којом су стране биле задовољне (Петровић, 1856, стр. 290).

Према *Дојунителним љавилима у смотрењу суђења по частии грађанској и криминалној* од 31. 5. 1845. године, парнице су вођене у целости усмено, парничари су морали лично да се појаве пред судом и само у случају болести или великих препрека именовати адвоката. Суду је наложено да сам не набавља сведочанства на које се парничар позивао, као што је до тада чињено, ако је парничар могао иста да приватно лако набави и поднесе суду. Окружни суд није смео да прими тужбу за коју није постојало писмено уверење или печат да је парничар ради исте био на примирителном суду, чак и ако предмет тужбе превазилази вредност за коју је примирителни суд имао право изрицати пресуде.

Судске позиве је окружни суд у месту суда требало сам да доставља посредством пандура, а кад су парничари били ван места суда, предавао се тужиоциу „позивателни лист” заједно са писаним признањем примања. Тужилац је „позивателни лист” предавао примирителном суду оптуженога, где се позив саопштавао оптуженом, који је морао потписати признање да га је примио, што се оверавало печатом примирителног суда. То признање је тужилац задржавао и доносио на рочиште. Стране које су саме изашле на суд није било потребно позивати, већ одмах узети у процесуирање.

Пресуде примирителних суда за предмете који не превазилазе њихову надлежност, постајале су правоснажне и извршне ако нико од парничара није исказао незадовољство пресудом у року од три дана. Ако неко лице није хтело да се одазове позиву

примирителног суда, суд је признавао као основану тужбу против тог лица и доносио пресуду као да је оптуженог и саслушао. Примирителни судови је требало да сами саопштавају пресуде парничарима и спроводе извршење. Кад осуђени није хтео да добровољно прихвати извршење пресуде, позивао се срески начелник да пресуду изврши и поврх тога казни осуђеног због непослушности са десет удараца штапом. Ако је осуђеног за непослушност требало осудити на већу казну, послали би га у окружни суд да му се одреди казна, која је затим у месту исказане непослушности извршавана пред надлежним примирителним судом.

Окружни судови су своје пресуде преко пандура сами предавали парничарима, који су се налазили у месту суда. Кад су парничари живели ван места суда, окружни суд је пресуде преко окружних начелника слао среским начелницима, да их ови доставе парничарима у присуству месног примирителног суда. Морало се назначити и признањем примаоца утврдити, да је пресуда предата парничару. Ако у року од 8 дана ниједан од парничара није апелирао, страна која је добила парницу тражила је од супротне да пресуду испуни. Ако је супротна страна то одбила, а није показала доказ да је у одређеном року апелирала, страна која је добила парницу имала је да се обрати среском начелнику и покаже му пресуду. Начелник, пошто се уверио да је протекло 8 дана од саопштења пресуде, имао је право да принуди осуђену страну на извршење пресуде.

У случајевима када је без одлагања требало извршити судско решење, а срески начелник био спречен или заузет другим пословима, начелство је било дужно да одреди лице које ће спровести извршење судске одлуке. Суд је у важнијим питањима у споразуму са начелством требало да придружи полицијској власти једног свог члана, ради извршења судског решења (*Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском III, 1847, стр. 38–42*).

Према *Усџројсџву окружних судова* од 7. фебруара 1846, у спорна дела којима су се бавили окружни судови спадали су сви предмети и права грађана, који су проистицали из њихових међусобних односа, нарочито брачне везе, родитељске власти, туторства, поседовања добара, залога, застарелости, наслеђа, разних уговора, куповине и продаје, зајма, најма, ортаклука, накнаде и томе слично. Главна дужност суда била је да свакоме пресуди на ваљан начин, те је стога суд требало по могућности да сваку туж-

бу одмах и без одлагања узме у разматрање и не одуговлачи је, и не пропусти ништа што би могло допринети правилном ислеђењу предмета. Ако није било тужиоца код спорних дела није могло бити испитивања и суђења, суд је само на основу предате тужбе позивао оптуженог на суд, испитивао стране и изрицао пресуду. Тужилац и оптужени је требало да се лично појаве на рочишту. У случају болести, било је дозвољено да користе услуге опуномоћеног повереника. Тужба тужиоца и сви доказни одговори уношени су у записник. Ако би нека од страна из оправданих разлога захтевала, суд је имао да уважи и писмени одговор, донет на рочиште. За превод писаног доказа на страном језику који није разумео, суд је требало да се молбом обрати Министарству правде. Кад се једна од страна позивала на сведоке, требало је саслушати да ли друга страна има нешто против карактера и својства истих сведока или питања о којима би се сведоци могли испитати. Заклетва се уважавала као светиња и употребљавала у крајњој нужди и недостатку других доказа. Судија је био дужан да сведочи, ако би на то био позван, али у том случају није могао учествовати у доношењу пресуде. Ради судијске непристраности, изузеће се односило и на случајеве када је судија неког тужио или неко њега, или у случају да је неко имао доказе против судије. После решеног спорног питања и донете пресуде у заседању, исту је секретар или писар бележио у записник, који су потписивале све присутне судије заједно са секретаром и писаром. Пресуда је требало да буде јасна, разумна и безусловна и да садржи све елементе на којима се заснивала. Пресуду је требало саопштити странама у одређеном временском року и предати извод суђења са потписом председника суда и печатом. Таква пресуда постајала је правоснажна и извршна, уколико за осам дана ниједна од страна не би изразила незадовољство и захтевала код окружног суда да поднесе пресуду Апелационом суду на разматрање. У случају апелирања, окружни суд је парницу у потпуности подносио Апелационом суду и потврђену или измењену пресуду коју је од њега добио издавао парничним странама у изводу (Петровић, 1856, стр. 471–473).

Суд Округа гургусовачког питао је Министарство правде како треба да поступа кад се ниједна од парничних страна не би појавила на рочишту. Министарство је 28. фебруара 1846. прописало да се у том случају парница треба оставити у архиву и могла се поново покренути само кад би тужилац то захтевао, уз навођење и доказивање разлога свог изостанка. Кад би суд ово прихватио,

одређивало се ново рочиште као за нову тужбу и даље спровођен надлежни поступак (Архив Србије, Апелациони суд, нефасцикулсана грађа, Н. 75/1846).

Судовима је наложено 30. јуна 1846. године да не кажњавају лица која се нису хтела потписати на парничном протоколу, већ да увек назначе име парничара који се није хтео потписати или својеручним крстом потврдити протокол саслушања (Петровић, 1856, стр. 289). Кнез и Савет су Уредбом од 1. августа 1846. тумачили одређене одредбе *Дојунителних љавила* из 1845. године. Рачунска парница морала се водити писменим путем. Ако је неко лице, у случајевима где је свако одлагање било повезано са ризиком, писменим путем захтевало да му се уважи потраживање, без могућности да то учини лично, суд је такав захтев имао да уважи. Ако су обе парничне стране у предметима, који су били изван надлежности примирителног суда, одмах изашле пред окружни суд, овај није требало да их одбије и враћа на примирителни, већ да их сам упути на поравнање. Ако не би дошло до поравнања, требало је да даље поступа према својој дужности. Суд је упућивао страну, која се позивала на нечије сведочење, а није га поднела, већ се изјаснила да га може набавити или сама потврдити, да тако и учини. Ако наведена страна то није могла да учини, суд је требало да сам позове и саслуша сведока или да то учини посредством надлежног суда. У случају да парничар није могао сам да достави судски позив за рочиште супротној страни, већ је желео да се достави преко надлежних власти, суд је таквом захтеву требало да изађе у сусрет. Полицијска власт је морала да изврши пресуду без писменог захтева суда, чиме се удбрзавало извршење пресуде и избегавала излишна преписка између органа власти. Но, ако би парничар захтевао да суд утиче код извршне власти на извршење пресуде, суд је био дужан да то учини, а извршна власт да пресуду спроведе (*Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском III*, 1847, стр. 123–125).

Норме законодавне делатности за време владе кнеза Александра Карађорђевића су често биле нејасне и делимично су регулисале одређено правно питање. Државни органи су писали Државном савету и кнезу Александру Карађорђевићу молбе за тумачењем нејасних правних аката. Одговор су била „толковања”, израз који је имао врло широко значење. Обухватао је како аутентично тумачење права, тако и решења која су истовремено и тумачење

и измена одређеног прописа, акте који су искључиво измене и допуне важећих прописа, па чак и подвођење неког случаја под конкретну правну норму (Станковић, 2010, стр. 302–303, 305).

Основна идеја уставобранитељског режима била је обезбедити свачију приватну својину. За то су били потребни писани закони и организовано судство. Утицај уставобранитеља на државне послове почео се осећати одмах после доношења Устава 1838, а постао неоспоран тек након што су довели на престо Александра Карађорђевића 1842. и под његовим именом водили Србију до 1858. године. Организација судова није ишла лако и мењала се све време уставобранитељског режима. Почетне године организације српског правосуђа после Устава 1838. биле су основа, полазиште, са првим законима, којима су установљене судске инстанце и надлежност Министарства правде, и расписима, којима је Министарство правде разрађивало и тумачило примену поменутих закона у судовима. Многе законске регулативе су недостајале – Грађански законик донет је 1844, а први законик о грађанском судском поступку тек 1853. *Дојунителна правила у смотрењу суђења по часци грађанској и криминалној* из 1845. и њихово објашњење из 1846. били су недовољни да попуне празнине у судском поступку. Описана законодавна делатност била је једини ослонац правосудне струке и полазиште за даљи рад на судском законодавству и у томе је њен значај.

ИЗВОРИ

Архив Србије, Апелациони суд, нефасцикулисана грађа, Н. 75/1846.

Архив Србије, Министарство иностраних дела. Внутрено одељење, ф5р1/1839.

Архив Србије, Министарство правде, 1–1844.

Живановић, Т. (1967). *Законски извори кривичној права Србије и историјски развој њејов и њеној кривичној правосуђа од 1804. до 1865.* Београд: Српска академија наука и уметности.

Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском I (1840). Београд: Књигопечатња Књажества Србског.

Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажесџву Србском III (1847). Београд: Књигопечатња Књажества Србског.

Петровић, Ђ. (1856). *Речник закона, уредба, уредбени пројиса и џр. издани у Књажесџву Срџији од 1827. до џоловине 1854. џодине.* Београд: Правителствена књигопечатња.

Поповић, Р. Ј. (2010). *Пројокол и рејисџар Шадачкој мајисџрајџа од 1808. до 1812. године*. Београд: Историјски институт.

Стојановић, И. (1848). *Деловодниј џројокол од 1812. Маја 21. до 1813. Авјусџа 5. Кара-Ђорђа Пејровића*. Београд: Друштво србске словесности.

ЛИТЕРАТУРА Vladojević, V. T. (ур.) (1979). *Pravna enciklopedija*. Београд: Savremena administracija.

Гавриловић, М. (1909). *Милош Обреновић II (1821–1826)*. Београд: Нова штампарија Давидовић.

Јовановић, С. (1933). *Усџаводраниџељи и њихова влада*. Београд: Геца Кон.

Љушић, Р. (1981). „Законодавни рад Првог намесништва (1839–1840)”. *Историјски гласник*, 1–2, 107–125.

Љушић, Р. (2001). *Историја србске државносџи II: Србија и Црна Гора – нововековне србске државе*. Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак: Беседа: Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа.

Љушић, Р. (1986). *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Мирковић, З. (2008). *Карађорђево законик (кривично, џородично и државно џраво усџаничке државе)*. Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за публикације.

Petrić, V. (1966). „Razvitak pravosuđa u Srbiji u periodu 1815–1839. godine”. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1.

Петровић, М. (1901). *Финансије и усџанове обновљене Србије до 1842. 1, С једним џојледом на ранији историски развој финансиској уређења у Србији / џо оријиналним докуменџима најисао Миџа Пејровић*. Београд: Државна штампарија Србије.

Станковић, У. (2011). „Аутентична тумачења Закона о повраћају земаља (1839)”. *Зборник Правној факултетеџа у Новом Саду*, 45(1), 521–534.

Станковић, У. (2010). „Државни савет и кнез Александар као тумачи парничних одредаба судских устројстава”. *Анали Правној факултетеџа у Београду*, 58(2), 302–314.

Стојанчевић, В. (2012). „Протокол Шадачког магистрата из времена Првог српског устанка”. *Глас Србске акедемије наука и уметносџи, Одељење друшџвених наука*, CDXX(16), 249–258.

Šarkić, S., Popović, D. M. i Nikolić, D. (1997). *Istorija srpskog pravosuđa (XII–XX vek)*. Београд.

MIROSLAV M. POPOVIĆ
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

BASIC NORMS OF CIVIL JUDICIAL PROCEEDINGS
IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA 1838–1846

The basic idea of regime of *ustavobranitelji* was to insure everybody's private property, so written laws and organized judiciary were necessary. The first years after the Constitution of 1838 were fundamental, with first laws that determined and established judicial instances and jurisdiction of the Ministry of Justice, and circulars, which closer defined judicial practice. The basic norms of civil judicial proceedings were defined in regulations of communal and district courts, brought in 1839 and 1840, *Additional rules of civil and criminal judicial proceedings* from 1845 and their explanations from 1846, and also in many circulars concerning certain aspects of civil judicial practice.

KEY WORDS: civil judicial proceedings, courts, First Serbian Uprising, prince Miloš, Principality of Serbia.